

0 (082)
724

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск XXXVIII

кожним з відповідних принципів, узятим окремо. Так, орієнтація винятково на особистісний підхід нерідко позначається в зневазі до нормативних елементів діяльності, обов'язкових вимог, захопленні індивідуальною творчістю за рахунок зниження якості обов'язкових знань, умінь і навичок. Домінування діяльнісного підходу нерідко приводить до того, що індивідуальні можливості студентів виявляються незатребуваними, студенти звикають працювати формально, у рамках жорстко обкреслених вимог і "рецептурності" чиненої діяльності. Тільки єдність підходів, при яких особистість, що розвивається в умовах визначеної діяльності, на визначеному рівні починає перетворювати діяльність, унаслідок чого знаходить новий імпульс розвитку (генеральна ідея педагогічної майстерності), дозволяє реально перебороти відповідні обмеження, вивести тих, яких навчають, на простір індивідуальної творчості і самореалізації у відповідному виді діяльності.

З реалізацією даного принципу тісно зв'язаний і принцип індивідуалізації: у процесі занять з педагогічної майстерності студенти вчаться найбільш повно реалізовувати свої індивідуальні можливості шляхом підбора адекватних тактик і стратегій діяльності, і на цій основі навчаються індивідуальному підходу до майбутніх учнів.

Принцип активності полягає в тому, що процес навчання, і особливо професійної підготовки – це насамперед результат власної активності тих, кого навчають, впливу їхніх внутрішніх детермінант навчальної діяльності й особистісного розвитку. З цих позицій навчальний процес під час занять з педагогічної майстерності є засобом безпосередньої реалізації відповідного принципу. В цілому процедури роботи над оволодінням елементами педагогічної майстерності базуються на положенні, що педагогічна взаємодія (і в рамках рішення вузівських навчально-виховних задач, і в діяльності шкільного вчителя) – це завжди процес двосторонній. Майбутній учитель – це і об'єкт, і суб'єкт навчання і виховання. Тому основна увага на заняттях приділяється стимулюванню активності тих, кого навчають, шляхом формування в них потреби в самоаналізі, самооцінці, самовихованні, пробудженню внутрішніх стимулів і механізмів активності, максимальному розвитку самостійності.

Нарешті, принцип концентричності передбачає, що кожен новий матеріал знаходиться в безпосередньому зв'язку з матеріалом попереднього етапу. Навчально-виховний процес має включати все освоєне раніше в нові зв'язки і відносини, забезпечувати умови для його осмислення з нових позицій засвоєння. У цьому відношенні курс педагогічної майстерності вибудовується по спіральній логіці: кожен етап роботи актуалізує раніше пройдений матеріал, спирається на нього, втягує в здійснюваний аналіз, фіксується в досягненнях. Це дозволяє перебороти традиційну проблему професійної підготовки, коли вивчений матеріал витісняється зі свідомості студентів як пройдений і завершений етап.

Таким чином, навчальний курс педагогічної майстерності не тільки дозволяє реалізувати у своєму змісті найважливіші принципи сучасної системи професійної підготовки. Він створює найбільш ефективні умови для того, щоб студенти опанували технологією реалізації відповідних принципів у майбутній професійній діяльності, у процесі взаємодії з тими, кого будуть навчати.

УДК 378.147.+7.06.

Г. А. Богатирьова

РОЛЬ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАЦІ

Перехід суспільства до ринкової економіки визначив появу ринку праці з його досить високими вимогами до рівня кваліфікації майбутніх фахівців. Це положення загострює проблему підготовки конкурентоспроможних спеціалістів, але не знижує вимог до їх

загальної, художньо-естетичної та професійної культури. Більш за все це відноситься до педагогів, оскільки саме у змісті їх діяльності закладені значні потенційні можливості щодо виховання культурної особистості. Учитель, якому притаманні культурні якості особистості, має вищу конкурентоспроможність на освітянському ринку праці. За нашою думкою, поєднання професійної освіченості педагога з його високим рівнем художньої культури дозволить успішно вирішити складні професійні завдання, які ставить сьогодні суспільство перед вищою школою.

Проблема формування готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності, різні аспекти його загальної, педагогічної та художньо-естетичної культури досліджували: В.Г.Бутенко, І.А.Зязюн, М.В.Клепар, Л.В.Кондрашова, М.П.Лещенко, С.Г.Мельничук, Н.Є.Миропольська, О.М.Олексюк, О.П.Рудницька, Г.П.Шевченко, О.П.Щолокова та ін. Значна кількість досліджень присвячена проблемі естетичного впливу творів мистецтва на особистість (зокрема, особистість майбутнього вчителя). Йдеться про роботи Є.А.Антоновича, В.В.Ванслова, Г.П.Ващенко, М.В.Гончаренко, В.П.Іванова, М.С.Кагана, Л.М.Когана, І.С.Котеневої, Е.В.Коцюби, Н.С.Мартинович та ін. Аналіз досліджуваних проблем дозволяє помітити, що засоби мистецтва (зокрема, твори живопису) використовувалися в процесі підготовки майбутніх учителів з метою формування гуманістичного світогляду, естетико-екологічної та емоційної культури, розвитку творчої активності майбутніх учителів, набуття художнього досвіду та розвитку їх інтелектуальних потреб. Проте всі дослідники зробили висновок про недостатню увагу до проблеми формування художньої культури майбутніх учителів (в повній мірі це стосується майбутніх учителів праці).

Існуюче аксіоматичне положення, що формувати художню культуру учнів (студентів) може тільки такий педагог, якому притаманна висока художньо-естетична культура, підтверджує актуальність підготовки вчителів (насамперед вчителів праці) з високою художньою культурою. Знижує якість підготовки, на нашу думку, нерозробленість концепції культурологічної підготовки та цілеспрямованої системи роботи з формування їх художньо-естетичної культури; відсутність науково-методичного забезпечення та навчальної літератури з формування художньо-естетичних якостей особистості. На жаль, на практиці, як правило, використовуються окремі методичні розробки уроків з художньої праці та трудового навчання, посібники з технології виготовлення художніх виробів за окремими видами художніх ремесел.

Зазначимо, що сучасними дослідниками розроблені окремі аспекти цієї проблеми, наприклад: Н.П.Знамеровська (підготовка вчителя трудового навчання до розвитку художньо-конструкторських здібностей учнів); Т.В.Кравченко (підготовка вчителя трудового навчання з основ кулінарії); Г.М.Мамус (розвиток технічних здібностей майбутніх учителів трудового навчання у процесі конструювання та моделювання швейних виробів); Б.А.Прокопович (зміст і методика навчання народним художнім ремеслам майбутніх учителів трудового навчання); В.Т.Савка (методика вивчення “Української народної вишивки” майбутніми вчителями обслуговуючої праці) тощо.

Беручи до уваги визначення О.П.Рудницької, що “художня культура” – це “сукупність процесів і явищ духовно-практичної діяльності людини, котра створює, розповсюджує і опановує твори мистецтва...”, ми намагалися визначити роль образотворчого мистецтва у формуванні художньої культури майбутніх учителів праці [4: 9]. Однією з умов успішності цього процесу є, на наш погляд, включення майбутніх учителів праці в активну художньо-естетичну діяльність. Такої ж думки дотримується дослідник О.П.Щолокова, визначаючи її складові компоненти, зокрема: “пізнавальний, ціннісно-орієнтаційний, перетворюючий” [5: 5]. Погоджуючись з дослідником, ми вважали за доцільне додати до складових

художньо-естетичної діяльності “інтегративний” компонент, який дозволить більш глибоко засвоїти поліфункціональний характер художньої культури.

Беручи за основу визначення художньо-естетичної діяльності як об’єктно-суб’єктного процесу художнього пізнання, необхідно: по-перше, з’ясувати зміст цієї діяльності, що складається з суб’єкт-об’єктних відношень в системі “людина – об’єкт зображення”; по-друге, активізувати цей процес шляхом створення художньо-естетичного середовища (“естетичного поля”); накопиченням досвіду спілкування та емоційно-чуттєвого контакту з мистецтвом; спрямуванням предметної дії студентів на створення нових творів шляхом поєднання чуттєвої та раціональної сторони художньо-естетичного досвіду. Ці складові потребують конкретного обсягу художньо-естетичних знань, умінь та навичок, які є особливо значущими для вчителів праці та якими він повинен оволодіти.

Реалізацію вищезначених підходів до художньо-естетичної діяльності забезпечує спрямованість на встановлення зв’язків між елементами системи видів образотворчого мистецтва; їх виразними засобами; формування комплексних почуттів на основі поліфонічного впливу всіх елементів системи (лінії – як засобу графічного відображення елементарних одиниць художньо-естетичного мислення; символіки – як засобу узагальнення художньо-естетичної інформації тощо). Ми вважаємо, що адаптивний рівень готовності майбутніх учителів праці повинен забезпечувати необхідний об’єм художньо-естетичної інформації, поза якою неможливе включення в художньо-естетичну діяльність. Саме з вирішенням цього питання ми пов’язуємо використання в роботі методу художньо-творчих завдань, в якому важливим є: поєднання завдань на розвиток спостережливості, зорової пам’яті, гостроти зору, сприймання кольору, зорово-рухової координації; а також завдань в яких виділяються проблеми вивчення основ образотворчого мистецтва та вміння їх застосувати в процесі творення образу за власним задумом; розвиток емоційно-чуттєвої сфери, образного мислення і просторових уявлень. Таким чином, системоутворюючим принципом художньо-творчих завдань повинні стати вміння інтерпретації, оцінки творів образотворчого мистецтва через засвоєння узагальненої художньої одиниці – модуля (у нашому випадку роль такого модуля може виконувати “лінія”). Актуально в даному контексті звучать теми курсу “Основи образотворчого мистецтва”, який викладається на індустріально-педагогічному факультеті КДПУ, наприклад: “Графіка, як вид образотворчого мистецтва”, “Лінія, що звучить”; “Лінія, як декоративний ритм”; “Лінія, як засіб передачі експресії образу” тощо.

Дослідник питань психології творчості В.А.Роменець зауважував: “Образ предмета, який сприймається, завжди складається з чуттєвого враження і певного суб’єктивного доповнення, пов’язаного з досвідом людини” [3: 133]. Образ є продукт ірраціональний, а отже потребує вміння майбутнього вчителя праці фантазувати, розкривати “предмет чи явище в його зв’язках і відношеннях з оточенням” [3: 152].

Важливим етапом роботи є синтезування одиничного та цілісного образу через систему засобів виразності образотворчого мистецтва, зокрема мова йде про “лінію – образ”. Відомо, що лінія в образотворчому мистецтві є одним із головних засобів зображення; вона – матеріальна й не одномірна, нею можна змалювати будь-який предмет; лінії здатні передати не тільки характер реально існуючих предметів або явищ, але й різні настрої, почуття, відчуття. Так, наприклад, спокійний настрій може бути відтворений за допомогою плавних, без різких викривлень ліній або, навпаки, з різними вигинами та зламами, які часто змінюють свій напрямок, притаманне зображення збудженого настрою, енергійних рухів. Важливими для майбутнього вчителя праці є виховання правильного відчуття й сприймання ліній (йдеться як про зовнішній їх характер в силуетах фігур, абрисах предметів, так і про внутрішній стан, який передається за допомогою ліній). Так, наприклад, важливе значення мають лінії плаття чи костюму, від

розміщення яких на поверхні об'ємної форми створюються ті чи інші враження та емоції: горизонтальні лінії – емоції спокою, вертикальні – поривання вгору, ламана – змінного руху тощо.

Для розуміння ліній студентам було запропоновано самим відтворити характер як окремої лінії, так і системи ліній, наприклад: за допомогою сукупності ліній або контуру дати характеристику того чи іншого образу; “прочитати” як окремі різнохарактерні лінії (хвилясті, гнучкі, пунктирні, колючі, мелодійні тощо), так і систему ліній в складних геометричних фігурах в деталях одягу; передати настрій через різнонаправленість ліній (вертикальних, горизонтальних, скісних та ін.); через їх ритмічно-пластичні або образно-символічні значення; створити емоційну напругу за допомогою лінії, суб'єктивні почуття тощо. На наш погляд, такий шлях створює можливість поєднання художніх, змістовно-образних і побутових функцій лінії, як художньо-естетичної універсальної одиниці. Саме інтегративний (універсальний) характер цього модуля дозволяє успішно формувати важливу складову художньої культури майбутніх учителів праці – вміння суб'єктивно сприймати та розуміти як об'єкти природи, так і символічну художню форму; вміння втілювати свої уявлення у власних виробах.

Важливою складовою набуття художньо-естетичного досвіду ми вважали також включення аналізу шедеврів світового образотворчого мистецтва, зокрема їх лінійної структури. Ми звернулися до графічних творів А.Дюрера, В.Фаворського, О.Дом'є та інших митців. Наприклад, кожна деталь у творах італійського художника та скульптора А.Модільяні підкоряється малюнку-монологу з характерною яскравою індивідуальністю автора. У його творах лінія зображує, створює ілюзію пластичної форми, передає ту чи інші ступінь експресії, настрою. У жіночих портретах абриси меланхолічних фігур м'яко повторюють ритми картини; стилізованість зображення, яка підкреслена плавністю конструктивних ліній, не втрачає своєї достовірності.

Таким чином, формування художньої культури майбутніх учителів праці успішно здійснюється тоді, коли в навчально-виховному процесі відбувається тісна взаємодія інформації з художніх навчальних курсів, яку дає викладач або студенти здобувають самі та емоційно-чуттєвим її сприйняттям. Одним із ефективних форм роботи є художньо-естетична діяльність, яка реалізується через систему художньо-творчих завдань. Використання образотворчого мистецтва у всій різноманітності його видів та жанрів сприятиме побудові таких емоційно-ціннісних відношень особистості зі світом, природою, учнями, колегами, який сприятиме усуненню механічного засвоєння знань, надасть змогу їй не тільки опанувати культурні цінності, а й творити самій; дозволить удосконалити зміст підготовки майбутніх фахівців з високим рівнем художньої культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виппер Б.Р. Введение в историческое изучение искусства. – М.: Изобраз. искусство, 1985. – 288 с.
2. Пасічний А.М. Образотворче мистецтво: Словник-довідник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. – 2003. – 216 с.
3. Роменець В.А. Психологія творчості: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
4. Українське мистецтво в полікультурному просторі: Навч. посібник /За ред. О.П.Рудницької. – К.: Екс об, 2000. – 208 с.
5. Щолокова О.П. Система професійної підготовки студентів педагогічних вузів до художньо-естетичної освіти школярів: Автореф. дис....докт. пед. наук; 13.00.01; 13.00.04 (Київський ун-т ім. Т.Г.Шевченка). – К., 1996. – 43 с.